

BENJAMİN BRAUDE'NİN "OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
HİRİSTİYANLAR VE YAHUDİLER" ADLI ESERİN TANITIMI

*Şener ABAK
**Serap YAĞCI
***Zehra KOLSUZ
****Ahmet HANÇERLİ
*****Hüseyin AKPINAR
*****Zeynep HANÇERLİ

Makale Türü : Araştırma Makalesi
Makale Gönderme Tarihi :30.11.2023
Makale Kabul Tarihi :09.01.2024
Atıf Bilgisi:

Şener Abak, Serap Yağcı, Zehra Kolsuz, Ahmet Hançerli, Hüseyin Akpınar, Zeynep Hançerli, "Benjamin Braude'nin "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hıristiyanlar Ve Yahudiler" Adlı Eserin Tanıtımı", *International Journal Of Eastern Mediterranean Studies*, Vol. 2, Issue: 1, 2024, ss. 217-239.

Özet

Benjamin Braude'nin "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hıristiyanlar Ve Yahudiler" Adlı Eserin Tanıtımının yapıldığı bu makalede eserin Osmanlı Devleti'nde millet sisteminin nasıl ortaya çıktığı ve bu fikrin uygulanmasında meydana gelen aksaklıklar ele alınmaktadır. Eserin tamamına hakim olan Osmanlı toplum yapısında Hıristiyanlara verilen önemin son dönemlerde giderek artmasına karşılık, Yahudilerin de bu devirden itibaren toplum içerisindeki yerinin giderek önem kazandığına dikkat çekilmektedir. Yahudiler 1570'li yıllarda Osmanlı topraklarına ayak bastıklarında İspanya'dan sürgüne gönderilmişlerdi. Osmanlı Devleti bu sürgünden kaçan, katledilen ve yokluğa mahkum edilen Müslümanların yanı sıra aynı şiddetin mağdurları olduğu iddia edilen Yahudileri de Osmanlı topraklarına almakta bir mahzur görmemişlerdir. Ancak zaman içerisinde gelişmiş bir topluma dönüşen Yahudiler, Osmanlı sarayının vaz geçilmez finansörleri ve bankerleri haline gelmişlerdi. Tıp ve eczacılıkta da mahir olan bu toplum Osmanlı sarayına girmekte hiç de zorluk çekmemiştir. Onların bu girişkenliği kısa sürede Osmanlı toplumunda da benimsenmişlerdir.

Bu makalede Müslümanlara nazaran Hıristiyanların sürekli dışladığı Yahudilerin bir devlet kurma yolunda almış oldukları mesafe üzerine tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İsrail, İspanya, Müslüman, Yahudi, Göç ve katliam.

Abstract

In this article, which introduces Benjamin Braude's work called "Christians and Jews in the Ottoman Empire", the work discusses how the millet system emerged in the Ottoman Empire and the problems that occurred in the implementation of this idea. It is pointed out that although the importance given to Christians in the Ottoman social structure, which dominates the entire work, has increased in recent times, the place of Jews in

* Müdür, Şehit Enes Kaya Ortaokulu senerabak@gmail.com, Orcid No: 0009-0003-4674-8743

** Müdür, Yıldırım Beyazıt Anaokulu, statikmetod@hotmail.com, Orcid no: 0009-0009-8048-8862

*** Öğretmen, Servi Erdemoğlu Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, zhrakolsuz38@gmail.com, Orcid No: 0009-0004-9728-9011

**** Müdür Yardımcısı, Şehit Enes Kaya Orta Okulu, ahmethancerli27@gmail.com, Orcid No: 0009-0001-5099-0247

***** Öğretmen, Ertuğrulgazi İlkokulu, huseyinakpinar27@hotmail.com, Orcid no: 0009-0001-6400-6511

***** Öğretmen, Servi Erdemoğlu Mesleki Ve Teknik Anadolu Lisesi, zhancerli27@gmail.com, Orcid No: 0009-0004-8417-3941

society has also become increasingly important since this period. Jews were exiled from Spain when they set foot on Ottoman lands in the 1570s. In addition to the Muslims who escaped from this exile, were massacred and condemned to extinction, the Ottoman Empire did not see any harm in admitting the Jews, who were allegedly victims of the same violence, into the Ottoman lands. However, the Jews, who turned into a developed society over time, became the indispensable financiers and bankers of the Ottoman palace. This community, which was also skilled in medicine and pharmacy, had no difficulty in entering the Ottoman palace. Their initiative was soon adopted by Ottoman society.

This article discusses the progress made by the Jews, who were constantly excluded by Christians compared to Muslims, towards establishing a state.

Key Words: Israel, Spain, Muslim, Jew, Immigration and massacre.

Giriş

Benjamin Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Abridged Edition, USA 2014, s. 1-51. adlı editöryal çalışmasıyla 15 bölüm'den oluşan bir eser vücuda getirmiştir. Bu esere *seçilmiş bir kaynakça ve bir de bibliyografya eklemiştir. Eserin bölümleri bir çok önemli tarihçi tarafından oluşturulmuştur. Editör olarak Benjamin Braude tarafından yazılmış bir önsöz (s.1-51), ikinci bölüm İ. Metin Kunt tarafından oluşturulmuştur. Bu bölümde "Zimmi'nin Askerî'ye Dönüşümü (s. 51-65) incelenmiştir. Benjamin Braude tarafından kaleme alınan üçüncü bölümde ise Osmanlı Devleti'nin yek vücut haline getirdiği iddia edilen "Millet Sistemi" ve onun "Temel Mitleri (s. 65-86) kaleme alınmıştır. Kevork B. Bardakjian ise son dönemlerin popüler konularından olup, Fransa'nın çıkardığı bir kanun sonrasında Türkiye'de bu işin öncülüğünü yapan birçok yazarın artık yazmayı bırakmış olduğu Ermeni meselesi hakkında "Konstantinopolis Ermeni Patrikhanesi'nin Yükselişi" (s. 87-99) adlı bir bölüm yazarak, Fransa'ya rağmen halen bu konuların işlenebildiğini göstermesi açısından önemli bir adım atmıştır. Tabii şu husus gözden kaçırılmamalıdır. Fransa Ermeniler aleyhinde yazarları cezalandırmak istediğinden Türkiye'de sözde Ermeni meselesi üzerine çalışanları korkuturken, Kevork B. Bardakjian gibi yazarlar, Ermenilerin aleyhine bir şey yazmayacağı açıktır. O sebeple Bardakjian'ı bu konudan geri bırakabilecek bir endişe de duyulmadığı açıkça belirtilmelidir. Türkiye'deki sözde Ermeni tarihçilerinin Fransa'yı dikkate alarak Ermenileri eleştirel bir tarzda ele alan yazarların bu konudan kesilmesi de oldukça ilgi çekicidir. Halbuki Fransa Türkiye olmadığı gibi, Fransa'nın Ermenileri temsil eden bir ülke olduğunun da böylece kabul edilmiş olması, Türkiye'de bu konuda kalem tutan ellerin de bir yerlerden güdülmekte olduklarının işaretidir.*

Eserin 5. Bölümünü Joseph R. Hacker yazmıştır. "Osmanlı'nın Yahudilere Yönelik Politikası ve Yahudi Tutumları On Beşinci Yüzyılda Osmanlılara Doğru" (s.99-108), adlı bu bölümde Yahudilerin Endülüs'ten kovulduğu yıllar ve Osmanlı Devleti'nin onları kabul etmesi üzerine oluşturulmuştur. Burada bir hususu çok iyi açıklamak gerekmektedir,

Osmanlıların Yahudileri kabul edişleri meselesi tamamen bir bilinçsizlikten öte bir şey değildir. Osmanlılar mazlumu içerisine almakla, onu saraya taşımakla ve ona marifetine göre payeler giydirmekle meşhur bir hanedanlıktır. Oysaki Yahudilerin Osmanlı tarafından kabul edileceği aşikar olup, amaç Yahudileri İspanyollar tarafından kovulması meselesi değildir. Tıpkı İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'dan kovulmaları gibi suni bir meseledir. Yani planlı ve programlı bir mesele olup, Akdeniz'deki ticari yolların değiştirilmesi sebebiyle gelirlerinde ciddi azalmalar yaşayan bir devletin, zengin ve marifetli bir toplumu içerisine almayacağını düşünmek biraz saf dillik olur ve Osmanlılar da ardını araştırmadan bu topluma kapılarını sonuna kadar açmıştır. Onların geliş sebebi Kutsal topraklar olurken, Osmanlı'nın alış sebebi tamamen ticari ve sınıdır. Richard Clogg tarafından yazılan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Rum Darı" adlı bölümde (s. 109-132) ise Osmanlı toplumunun önemli bir parçasını oluşturan Rum toplumunun geçmişten geleceğe bir panoraması yapılmıştır. Bu bölüm de bir önceki bölümlerde olduğu gibi adamına yazdırılan bölümlerden biridir. Yani kitabın tamamında kişiler genel olarak yazdıkları toplumun bir parçası olmasına dikkat edilmiştir. Hagop Barzumyan, esere katkıda bulunduğu yedinci bölümde "Ermeni Amira Sınıfının Osmanlı İmparatorluğundaki İkili Rolü Osmanlı Hükümeti ve Ermeni Milleti" üzerine yazmıştır. Bu bölümde Osmanlı Devleti'nin "en sadık tebaa" statüsü vermiş olduğu Ermeni toplumu arasından Ermenilerin nasıl yükseldiği ve sonunda Osmanlı'ya düşman bir topluluk haline nasıl geldiği üzerinde durulmuştur. Robert Mantran tarafından kaleme alınan sekizinci bölümde ise "Onaltıncı ve Onyedinci Yüzyıllarda Yabancı Tüccarlar ve İstanbul'daki Azınlıklar" (s. 133-146) ele alınmıştır. Bu bölüm Osmanlı Devleti'nin giderek nasıl sömürgeleştirilmeye çalışıldığı üzerinde durmuştur. Osmanlı Devleti'nin dünya ticaretinin kontrolünü elinden kaçırdıktan sonra yanlış bilinen bir ifade ile Ermeni, Yahudi veya Rum azınlık değil, Osmanlı vatandaşı bu topluluklara devredilen ticaretin yanı sıra, banker statüsünde Galata'da oturan Avrupa kökenli milletler azınlık olarak nitelendirilmesi gerekmektedir. Türk toplumunda Ermeni, Yahudi ve Rumların azınlık olarak kabul edildikleri dönem maalesef ki Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra olmuştur ve onlar çoğunluğu, Türkler ise azınlığı temsil eden bir duruma düşürülmüştür. Charles Issawi yazmış olduğu dokuzuncu bölümde "Ondokuzuncu Yüzyılda Milletın Ekonomik Durumunun Dönüşümü" (s. 159-18) adlı bölümde Osmanlı toplumunda şimdilerde azınlık sayılan toplulukların yükselen vatandaşlık maceralarını ve toplum içerisinde nasıl önemli sınıflar oluşturduklarını izah etmektedir. Roderic H. Davinson "Ondokuzuncu Yüzyılda Değişimin Ajanları Olarak

Milletler” (s 187-208) adlı bölümde Osmanlı toplumunda meydana gelen değişimi izah etmektedir. Bu bölümün temel mantığı Osmanlı toplumlarında ondokuzuncu yüzyıl Türklerin zayıfladığı, gayrimüslimlerin ise yükselişe geçtiği bir dönem olarak tasvir edilmektedir. Carter V. Findley, yazdığı on birinci bölümde “Osmanlıcılığın Asit Testi: Osmanlıcılığın Kabulü

Geç Osmanlı Bürokrasisinde Gayrimüslimler” (s. 209 -240) adlı bölümde ise Osmanlı politikaların kabulü sırasında Genç Osmanlıların oynadığı role dikkat çekmekte ve bu rolün en önemli halkası olarak gayrimüslim toplumun yine Genç Osmanlılar tarafından dikkate alınacak yeni bir statü verilmesiyle başlayan Osmanlı parçalanışını izah etmektedir. Moşe Ma’oz ise Osmanlı’nın kanayan yarası Suriye üzerine yazdığı on ikinci bölümde “Tanzimat Döneminde Osmanlı Suriye'sinde Toplumsal Çatışmalar: Siyasi ve Ekonomik Faktörlerin Rolü” (s. 241-256) üzerinde durmakta ve özellikle Müslümanlar arası toplumsal çatışmaların ilk defa bu eyalette başlatıldığını, özellikle Avrupalı unsurların bu eyaleti karıştırmak suretiyle Osmanlı toplumunu bölme ve parçalama siyaseti uyguladıklarına dikkat çekmektedir. Samir Halaf ise Moşe Ma’oz’un bıraktığı yerden alarak, Suriye’nin bölünüşü ve yeni bir toplum oluşturulması aşamasında Lübnan’ın oynadığı rol üzerinde durmuştur. Samir Halaf, yazdığı on üçüncü bölümde “Ondokuzuncu Yüzyıl Lübnan’ında Toplumsal Çatışma” (s. 257-286) adlı makaleyi ele almıştır. Bu makalede Lübnan bunalımı ele alınmakta, Türk, Arap, Dürzi ve Maruni grupların Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından gönderilen oğlu İbrahim Paşa’nın nasıl birbirine düşürüldüğünü ve sonuçta Osmanlı bilincini yitirmiş yeni bir toplumun, Lübnan toplumunun yaratılışını ele almaktadır Feroz Ahmed ise yazdığı on dördüncü bölümde “Rum, Ermeni ve Yahudilerle İttihatçı İlişkiler

Osmanlı İmparatorluğu Toplulukları, 1908–1914” (s. 287-326) adlı uzun bölümde Osmanlı toplumunu oluşturan milletler arasında yer alan Rum, Ermeni ve Yahudilerin İttihatçılarla olan ilişkilerine ve bu toplulukların Osmanlı toplumunu nasıl ayrıştırdıklarını ortaya koyan, sonuçta da Osmanlı toplumunu bölmek ve parçalamak konusunda İttihat Terakki’nin oynadığı rolü ifade eden bir bölüm ortaya koymuş olduğu görülmektedir. Son bölümü Doris Behrens-Abouseif yazmıştır. O, kaleme aldığı on beşinci bölümde “Kıptilerin Siyasi Durumu, 1798–1923”nu ele almıştır. (s. 325-346). Onun bu bölümü ele alışıında önemli bir çıkarım vardır. Osmanlı toplumunda pek bilinmeyen ancak özellikle Mısır’da büyük rol oynayarak, son dönemde Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın gizli kuvvetleri haline gelen bir milleti ortaya koyması, Osmanlı toplumunun gizemlerini açmak yönünde önemli bir

katkı sağladığı söylenebilir. Kitabın belki de en önemli yeri, en önemli mihenk taşı bu bölüm olduğu düşünülmektedir. Öyle ki, günümüzde Mısır'ı İsrail ile birlikte yöneten bu toplumun ortaya çıkışı ve Osmanlı Mısır'ından bu günkü Mısır'ı kuran bir topluluk olmalarına şüphesiz Fransa'nın ırkları ayırıştırma ve köklerine döndürme politikalarının büyük katkısı vardır.

Kitap on beş bölümden oluşmaktadır. Ancak Osmanlı toplumunu ve üzerinde oynanan tarihsel oyunları anlatabilmek ve anlayabilmek için mutlak surette Benjamin Braude'nin yazmış olduğu önsözün de burada bir çevirisinin verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu sebeple elden geldiğince anlaşılır bir Türkçe çeviri burada okura sunulmuştur.

Benjamin Braude, yazmış olduğu önsöze şu cümlelerle başlamıştır: “Otuz yıl önce bu kitabın ilk baskısı çıktı. Aradan geçen on yıllarda, ele aldığı tarihsel sorunlar, hatta daha da güncel hale geldi. Temalarının önemi arttı. Sovyetler Birliği ve uydularının çöküşünün teşvik ettiği, kendine güveni giderek artan Türkiye'nin ekonomik yükselişinin cesaretlendirdiği, Arap dünyasındaki otokratik karşıtı hareketlerin mayalanmasından ilham alan alternatif siyasi ve sosyal sistemler arayışı, kullanılabilir bir geçmiş arıyordum. Eski Yugoslavya, Libya, Lübnan, Suriye, Irak ve İsrail-Filistin'de (tüm bölgeler daha önce Osmanlı yönetimi altındaydı) onlarca yıldır aralıklı olarak devam eden toplumsal çatışmalar, bu hanedanın yüzyıllar boyunca hüküm süren karşılaştırmalı istikrarına yönelik bir dereceye kadar nostaljiye yol açtı. . Ancak bu tür bir nostalji, bu gerilimleri yaratanın tam olarak Osmanlı politikalarının mirası olduğu suçlamasıyla karşı karşıya kalıyor.

Üç gastronomik metafor zıt görüşleri yansıtıyor. Osmanlı İmparatorluğu, birçok topluluğun bir araya gelerek farklılıkların varlığını sürdürmesine izin veren ortak bir duyarlılık yarattığı iyi niyetli bir eritme potasıydı. Alternatif olarak Osmanlı İmparatorluğu, tebaasının doğal içgüdülerini kaba kuvvetle bastıran bir düdüklü tencereydi. İmparatorluğun çöküşü perdeyi kaldırdığında, uzun süredir acı çeken tebaası bastırılmış bir öfkeyle tepki gösterdi. Üçüncü, daha tarafsız bir metafor Fransızca'da İngilizce'den daha iyi bilinir. İmparatorluk bir makedoine ya da makedonyaydı; bir meyve salatası ya da bazen çiğ, bazen pişmiş karışık sebzelerden oluşan bir yemektir. Bu gastronomik terim, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Osmanlı Makedonya'sı ve çevresinin (içerde etnik, dilsel ve dinsel grupların şaşırtıcı bir kaleydoskopundan ve dışarıda tüm komşu devletlerden oluşan) kötü şöhretli çok taraflı çatışmalarla patlak vermesiyle özel bir geçerlilik kazandı. Makedonya'nın endişe verici karakteri yirmi birinci yüzyılda da devam etti. Komşusu Yunanistan'ın benzeri görülmemiş

ısrarı nedeniyle, Makedonya Cumhuriyeti 1993 yılında Birleşmiş Milletler'e katıldığından beri, bu uluslararası kuruluşta tuhaf bir isimle, eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti olarak kısaltılmış bir isimle iş yapmak zorunda kaldı. FYROM¹.

Aslında, Makedon metaforu yüzyıllar önce, Osmanlı İmparatorluğu'nun son on yıllarına ve Yugoslavya'nın dağılmasına damgasını vuran mücadelelerden çok önce ortaya çıktı. Ve on sekizinci yüzyıldaki bu referans, modern bilincin Makedonya'sına değil, görünüşe göre tarihin en ünlü Makedonu Büyük İskender'in genişleyen ve çeşitliliğe sahip antik imparatorluğuna yönelikti².

Osmanlı (veya Osmanlı) hanedanının kurucusu olan Osman İmparatorluğu aracılığıyla İskender İmparatorluğu'nu ima eden bir terimin varlığını sürdürmesi pek de şaşırtıcı değildir. Her ne kadar İskender'in toprakları daha doğuya, Osman'ın toprakları ise daha batıya uzansa da, her birinin toprak çekirdeği benzerdi. Mutatis mutandis, her ikisi de nispeten farklı popülasyonları bir araya getirdi. Osman'ın halefleri, özellikle de Fatih Sultan Mehmed ve Kanuni Sultan Süleyman, İskender'in mirasını hevesle benimsedi. Bununla birlikte, farklılıklar da önemliydi. Osman'ın siyasi sisteminin daha dayanıklı olduğu ortaya çıktı, ancak kültürel kalıcılığı daha azdı. İskender ve halefleri Doğu Akdeniz'i Helenleştirdiler. Osmanlı tarihinin büyük bölümünde Türkleştirmeye yönelik benzer bir çaba hiçbir zaman başarılı bir şekilde denenmemiştir. Ve imparatorluk çökerken bu politika izlendiğinde, Osmanlı geçmişinin çoğunu reddeden feci bir çaresizlik eylemiydi; kavram olarak çok farklı bir sapmaydı ve İskender'in Helenizminden kaynaklanıyordu.

İskender'in siyasi mirasçıları çok geçmeden hızla kurulan imparatorlukların merkezkaç eğilimlerine yenik düştüler. Tipik olarak kurucuların mirasçıları veya vekilleri tarafından yönetilen ayrı eyaletlere bölünürler. Osmanlı siyasi sistemi bu tür bir parçalanmayı (Cengiz Han'ın ve İskender'in imparatorluklarının kaderi) önleme konusunda oldukça başarılıydı. Osmanlı'nın başarısı bir dereceye kadar talihli bir başarısızlıktan kaynaklanıyordu. Her ne kadar imparatorlukları sonunda Makedonlarla karşılaştırılabilecek bir büyüklüğe ulaşmış olsa da (hiçbir zaman Moğol İmparatorluğu'nun genişliğine ulaşamamıştı) başarıları da o kadar hızlı olmadı. Daha mütevazı genişleme hızları, Osmanlı Hanesi aracılığıyla hanedanın verasetinin temel ilkesinin oluşturulmasına zaman tanıdı.

¹ Benjamin Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Abridged Edition, USA 201, s. 1.

² Macédoine hakkında bk. Oxford English Dictionary on-line, <http://www.oed.com.libproxy.smith.edu:2048/view/Entry/111796?redirectedFrom=mac%C3%A9doine#eid>, accessed 14 October 2012.

İskender'in saltanatının kısalığına ve siyasi mirasına rağmen, yönettiği bölgelerde, özellikle de antik Yakın Doğu'da yaşanan kapsamlı kültürel dönüşüm, pratikte benzersizdir. Gelecek milenyumda aynı bölgenin büyük bir kısmının Hıristiyanlaştırılması ve daha sonra İslamlaştırılması ve Araplaştırılması, Makedonların başarısını gölgede bırakacak gibi görünebilir. Ama aslında onlar sadece onun üzerine inşa edip güçlendirdiler. Helenleşme, eski İsrail topraklarını ve tapınak kültürünü, sonraki İbrahimi geleneklerin yaratılmasına yardımcı olan Yahudiliğe dönüştürmede vazgeçilmez bir adımdı³.

İskender'in dilinin Doğu Akdeniz'in ortak dili olarak yükselişi, İsrail kutsal kitabının, fatihin kurduğu Mısır şehri İskenderiye'de tercüme edilen Yunanca versiyonu aracılığıyla tercüme edilmesini ve yayılmasını teşvik etti. Septuagint olarak bilinen bu çalışma, doğrudan ve dolaylı olarak Hıristiyan ve Müslüman kutsal metinlerini (2. kitabı) şekillendirdi.

Askeri fethin olmazsa olmaz şartının ötesinde Helenizmin başarısının iki sırrı vardı. Her ikisinin de kökleri, Yunan düşüncesinin en iyi yönlerinin açıklandığı evrenselliğe dayanıyordu. Öteki'ni küçümsemesine rağmen -özellikle Pers rakiplerine yönelik olarak- Yunan felsefe geleneği, yakın doğudaki muadillerine, geçmişe ve geleceğe göre nispeten daha az etnosentrik bir dünya görüşü sunuyordu. Daha da önemlisi, Yunan dininin çoktanrıcılığı, filozof David Hume'un bin yıl sonra fark ettiği bir özellik olan, dışlayıcı İbrahimi tektanrıcılıklardan daha kolay bir şekilde yeni fethedilen toprakların yerel çoktanrıcılığını senkretik olarak kabul edebilir, bütünleştirebilir ve nüfuz edebilir. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam, değişen derecelerde diğer dinleri barındırmak için kendi istisnai yöntemlerini geliştirdiler, ancak süreç zaman zaman onların içsel değerleriyle gerilim içindeydi. Helenizm'in antik yakın doğuda kabulü, Hume'un da savunucusu olduğu modern varyantı olan Aydınlanma'nın dünya çapında yayılmasının habercisiydi. Osmanlı sisteminin kültürel bileşenleri hiçbir zaman Helenizm'in yayılmasına yardımcı olan evrensel çekiciliğe ulaşamadı.

Ve şimdi ikinci sırada geliyoruz. İskender Aristoteles'ten ders aldı. Osman'a kim ders verdiyse dünya tarihinde çok az iz bırakmıştır. Makedon lider, evrensel öneme sahip geniş kapsamlı, derin ve sistematik içgörüler üreten bir bölgede kuruldu. Tam tersine, on dördüncü yüzyıl Anadolu'su kültürel açıdan geri kalmış bir suydurdu. Nesiller boyunca Osmanlı hanedanı, Konstantinopolis'i estetik ve entelektüel anıtlarla dolu büyük bir metropol haline getirdi, ancak hiçbir zaman antik Atina ve onun yan kuruluşlarında elde edilenlerin özgünlüğüne,

³ Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire: ..., s. 2.

parlaklığına ve geniş çekiciliğine eşit olamadı. Böyle bir karşılaştırma Osmanlıları karalamaktan ziyade, bu hanedanın imparatorluk ilhamlarından biri olan İskender'in olağanüstü başarısının altını çiziyor. Makedon coğrafi olarak en yakın model olsa da tek model değildi⁴.

İslam'ın Rolü

İslam perspektifinden bakıldığında, fethedilen gayrimüslim halklara, Muhammed'in önderlik ettiği, ardından onun halefleri ve en sonunda Emevi ve Abbasi Halifelikleri tarafından yönetilen ilk yönetimler tarafından uygulanan muamele, Osmanlı politikasının temelini oluşturur. Bu uygulamalar, bilim adamlarının zimme adını verdikleri, yani Müslüman hükümdar ile gayrimüslim tebaa arasında belirli grupların yaşamasına ve dinlerini uygulamalarına izin verileceği koşulları belirleyen sözleşmeye dayalı bir bağ olarak adlandırdıkları bir ilişki içinde sistemleştirildi. Bu anlaşmaya tabi olanlara Arapçada ehl-i zimme, yani "zimme halkı" veya tekili zimmi deniyordu; Modern Türkçede ehli zimma veya zimmi⁵.

Teorik olarak, Kur'an'a göre (2:62, 5:69 ve 22:17), meşru grupların tek tanrılı kutsal dinleri (Yahudilik, Hıristiyanlık veya kökeni ve inancı belirsiz olan üçüncü bir grup) takip etmesi gerekiyordu. Sabiiler. Buna karşın müşrikler için böyle bir ödeneğin olmaması gerekiyordu. Seçimleri kesindi: dönüşüm ya da kılıç. Bu radikal tercihin önce geniş Zerdüş ve daha sonra Müslüman yönetimi altına giren Hindu nüfusa dayatılmasının önündeki pratik engeller, bunu nadir hale getirdi. Buna göre gizemli Sabiiler, birçok teolojik günahı örten incir yaprağı haline geldi. Zimmet ilişkisi üç farklı düşünceden kaynaklanmıştır: teolojik, pratik ve emperyal.

Teolojik. İslam'ın dayandığı Muhammed'e gelen ilahi vahiy, kendisini, peygamberlik seleflerine, özellikle de Yahudiler ve Hıristiyanlar tarafından bildirilen ilahi ilhamla kutsal metinlere bahşedilen vahiy ile aynı olarak anladı. İbrahimi topluluklar arasındaki farklılıklar büyük ölçüde hatalı aktarımdan kaynaklanıyordu: dikkatsiz takipçiler sözcüğü çarpıtmışlardı. Özünde her üçü de aynı gerçek ilahi mesajı içeriyordu; gerçi İslam'ınki tek doğru versiyonu, çünkü orijinalini koruyan tek versiyon oydu. Buna göre, bu tür temel geleneklere yönelik sistematik zulüm, diğerlerinin yanı sıra Musa, Davut ve İsa'yı da içeren Adem'le başlayan ve Muhammed'le doruğa ulaşan peygamberlik sürekliliğinin temel zincirini kırabilir. İslam'ın

⁴ Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire:..., s. 3.

⁵ Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire:..., s. 3.

dayandığı vahiy geleneği buydu. Hem Hıristiyanlık hem de İslam, İbrahimi öncüllerinden bir dereceye kadar kopmuş olsa da, İslami kopuş, Hıristiyanlığinkinden daha incelikli ve daha az kategorikti(s.4).

Pratik. Başlangıçtaki pratik düşünce, yüzyıllar boyunca Sabiilerin periyodik olarak yeniden tanımlanmasına yol açan düşünceyle aynıydı. Yedinci yüzyılın genişlemesi sırasında Müslümanlar, kitlesel din değiştirme ve asimilasyonu düşünemeyecek kadar çok sayıda gayrimüslimleri çok hızlı bir şekilde fethettiler. Yine de bu yeni tebaanın, özellikle de Hıristiyanların eylemleri ve bağlılıkları konusunda anlaşılır bir ihtiyat devam ediyordu. Buna göre yetkililer, dağların ötesindeki dini ve siyasi kurumlarla teması caydırarak yeni fethedilenlerin beşinci kol olmasını engellemek için adımlar attı. Sembolik ve maddi açıdan devlet, gayrimüslimlerden Müslüman efendilerine karşı alçakgönüllülikle davranmalarını bekliyordu. Hıristiyan ve Yahudi ibadethanelerinin yüksekliği camilerden daha alçak olacaktı. Kilise çanları ve halka açık dini geçit törenleri yasaklandı. Mevcut kilise ve sinagoglar onarılabılırken yenilerinin yapılması yasaklandı.

Ekonomik açıdan, ilk Müslüman yöneticiler gayrimüslimlere benzersiz mali talepler dayatıyordu. Yalnızca onların belirli vergileri, özellikle de arazilerden alınan harç, kharaj (Modern Türkçe, haraç) ve/veya cizye (Modern Türkçe, cizye) gibi vergileri ödemeleri gerekiyordu⁶. Bu vergilerin adı ve kesin koşulları nadiren sabit kaldı. Mesela Osmanlı döneminde gayrimüslimlerin gümrük vergileri daha yüksekti. Genelde gayrimüslimler önemli bir ödeme yapmıyorlardı.

En azından teoride Müslümanlara dayatılan ondalık (zekât) yükünü yükleyemeyiz. Zekat zenginliğin bir yüzdesiydi, zimmi vergileri ise aynı derecede gelire dayalı değildi. Görünüşe göre Osmanlı yönetimi altında zekatın kendisi terk edilmişti. Yüzyıllar boyunca ve ülkelerde tüm vergilerin kesin koşulları değiştiğinden, hangi grubun daha fazla yüke sahip olduğunu kategorik olarak belirtmek imkansızdır. Ancak vergilerin Müslümanlara gayrimüslimlerden daha fazla fayda sağladığı açıkça görülüyor. İlk yüzyıllarda zimmi vergileri Müslüman devletinin ana gelir kaynağıydı ve zekat yalnızca Müslüman toplumun yararına yönelikti.

Müslüman devlet, gayrimüslim tebaasına en iyi ihtimalle iyi niyetli bir ihmalle davrandı ve onlara sadece dini uygulamalar, inanç ve eğitim değil, aynı zamanda evlilik, boşanma ve miras gibi kişisel statü kanunları da dahil olmak üzere birçok alanda önemli

⁶ Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire:..., s. 4.

ölçüde özgürlük tanıdı. Bu topluluklar, çoğunlukla dini otoritelerinin liderliği altında, önemli bir özerkliğe kavuştular.

İmparatorluk. Emperyalist düşünce belki de bunların arasında en önemlisiydi. Müslüman devlet tarafından benimsenen politikaların çoğu, yerli antik yakın doğu imparatorluklarının köklü örneklerinden yararlanıyordu. Bazı dikkate değer istisnalar dışında, antik İran'daki Part ve Sasani hükümdarları, Bizans İmparatorluğu'ndaki zulümden kaçan Yahudileri ve sapkın Hıristiyanları memnuniyetle karşıladılar. Pers hükümdarları mültecilere önemli ölçüde toplumsal özerklik tanıdı. Pers devleti hızla fethedilip tamamen Müslüman imparatorluğuna asimile edildiğinden, İran idari uygulamaları İslami devlet yönetimini büyük ölçüde şekillendirdi. Ayrıca İran halkı, Araplardan sonra çok sayıda din değiştiren ilk halk oldu ve bu da kültürel miraslarını daha da güçlendirdi. Bu durum en çok, klasik İslam hanedanlarının en uzun ömürlü ve en etkili olanı olan Abbasi halifeliğinde açıkça görülüyordu. Bu tür İslam öncesi politikalar böylece İslam hukuku ve uygulamasına o kadar entegre oldu ki, bunların İslami olmayan kökenleri kısa sürede unutuldu.

Yükselen Osmanlı Politikaları

Osmanlılar 14. yüzyılda iktidara gelmeye başladıklarında, ilk Müslümanların yedi yüzyıl önce karşılaştığına benzer bir Hıristiyan demografik hakimiyetiyle karşı karşıya kaldılar, ancak hanedanın politikaları ve sonuçları seleflerinkinden farklıydı. Her birinin karşılaştığı gayrimüslim toplulukların doğası da farklıydı.

Kuruluşunun ilk yüzyılları boyunca, kabaca 16. yüzyılın başlarına kadar, Osmanlı diyarı, bir yanında bir grup Hıristiyan devletle komşu olan, Hıristiyan çoğunluğa hükmeden Müslüman bir azınlıktan oluşuyordu. Söz konusu Hıristiyan nüfus ve hayatta kalan Hıristiyan hanedanları büyük ölçüde Ortodoks'tu, ancak batı çevresindeki Hıristiyan devletler Katoliktir⁷. Teolojide birleşmiş olmalarına rağmen Balkan Ortodoksları, etnik gruplar ve hiyerarşilerden oluşan bir Makedonya'ya bölünmüştü. Üst kesimlerde, Ortodoks Kilisesi'nin hiyerarşisi Yunanca konuşuyordu ya da doğuştan Yunanca olmasa da en azından Helenleşmişti.

Dindar olmayanlar çeşitlilik gösteriyordu: esas olarak Yunanlılar, çeşitli türlerden Slavlar, bazı Arnavutlar ve Romenceye benzer bir dil konuşan Ulahlar gibi diğer küçük gruplar. Dahası, Balkanların etnik açıdan karışık Ortodoksları ile Anadolu'nun büyük ölçüde Rum Ortodoksları arasında önemli bir ayrım vardı. Bizanslıların Malazgirt (Modern Türkçe'de Malazgirt) savaşında Selçuklu Türklerine yenilmesi sonucu doğu sınırlarının

⁷ Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire: ..., s. 5.

kontrolünü kaybetmelerinin ardından 1071 yılından bu yana Anadolu Türk nüfuzuna açık hale geldi. Selçuklular bu yeni Türk unsurlarının en güçlüleriydi; göçebeler, yağmacılar ve organize savaşçılar. Diğer pek çok küçük Türk grubu da İran'dan ve Orta Asya'dan batıya doğru sürekli istilalar yaparak bölge genelinde yerel beylikler kurdu, antik Bizans'ı başkenti ve yakın çevresiyle sınırlı bir sağır devlete indirgedi. Ancak bu yüzyıllarda Ortodoks Bizans'ın uğradığı en dramatik aşağılama İslam'dan değil, Hıristiyan kardeşlerinden kaynaklanıyordu. 1203'te Kudüs'ü Müslüman yönetiminden kurtarmayı amaçlayan Dördüncü Haçlı Seferi, asıl destekçisi Venedik tarafından Konstantinopolis'i kuşatmak üzere yönlendirildi. 1204'te muzaffer Katolik orduları Yunanistan'ı ve Bizans'ın Küçük Asya'sının çoğunu fethetti. İşgalcilerin sonuncusu 1261 yılına kadar Latin Krallığı haline gelen Konstantinopolis'ten nihayet sürülmedi. Latin hainliğinin mirası çok daha uzun sürdü.

Bu iki cephe saldırısının etkisi Küçük Asya'daki Hıristiyanlığı baltaladı. Ortodoks Kilisesi, Bizans hamisini ve takipçilerinin inançlarını kaybetti. Mali ve kurumsal destekten yoksun kalan nüfusun büyük bir kısmı giderek Türk'e dönüştü. Rum Ortodoks cemaatinden geriye kalanların morali büyük ölçüde bozuldu; inançlı gruplar yarımadanın dört bir yanına azınlıklar halinde dağılmıştı. Bunun tersine Balkanlar, yalnızca Yunan olmasa da Ortodoks tabyası olarak kalmıştı. Türkler Avrupa'ya Küçük Asya kadar derinlemesine nüfuz edemediler. Dördüncü Haçlı Seferi'nde Katolikler, Konstantinopolis ödülüne giderken Balkan iç bölgelerinin kıyılarını yağmalayarak dolaşmışlardı. Daha önce, Bizans İmparatorluğu geriledikçe, başlangıçta emperyal, dini, kültürel ve siyasi uydular olan yerel Slav rejimleri yavaş yavaş daha fazla özerklik kazandı. Latin Krallığı'nın hüküm sürdüğü yıllarda bu süreç çarpıcı biçimde arttı. Sırp Krallığı ve Kilisesi benzeri görülmemiş bir bağımsızlığa kavuştu ve Bulgar İmparatorluğu papalık tarafından tanındı.

Dördüncü Haçlı Seferi'nin ardından Osmanlılar, yakınlardaki kuzeybatı Anadolu'da ilk güçlerini kazandılar. 1320'lerdeki ilk büyük ödülleri, şimdi bir kez daha Bizans'a dönüşen Konstantinopolis'e giden ticaret yollarının önemli bir bağlantısı olan Bursa'ydı. Sonraki otuz yıl boyunca istikrarlı bir şekilde genişlediler ve Marmara Denizi'nin güney kıyısı üzerindeki kontrollerini sağlamlaştırdılar. Ancak 1354 yılında Çanakkale Boğazı'nın kuzey kıyılarında bir Allah'ın eylemi gerçekleşti. Küçük Asya'yı ayıran boğazların karşısındaki Gelibolu depremlerle yerle bir oldu⁸.

Güneydoğu Avrupa'dan. Yunan halkının şehri terk etmesi üzerine Osmanlılar şehri ele

⁸ Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire: ..., s. 6.

geçirerek Balkanlar'a bir köprübaşı açtı. Kendilerine sunulan fırsatı acımasızca değerlendirdiler. Sonraki yarım yüzyıl boyunca güney Slavlığın çoğunu fethettiler. Bu noktada yeni başkentleri Edirne ve siyasi güç merkezleri de artık Avrupa'daydı ve hanedanın tarihinin büyük bir bölümünde de öyle kaldı.

On dördüncü yüzyılın ortalarında Osmanlılar, Anadolu'daki Türk soydaşlarından oldukça farklı bir gayrimüslim nüfusla karşı karşıyaydı. Yüzyıllar süren Türk göçü olmadığında demografik dengenin büyük çoğunluğu Hıristiyanlardan oluşuyordu. Her ne kadar Slav rejimleri Dördüncü Haçlı Seferi'nin Bizans'a yaşattığı aşağılanmadan yararlanmış olsalar da zayıf ve siyasi açıdan kırılğan kaldılar. Ancak onların dini bağlılıkları, neredeyse eş zamanlı Katolik ve Müslüman istilalarının yarattığı darbeye sarsılmamıştı. Yine de Osmanlı onlara galip geldi. Galip geldiklerinde yeni bir durumla karşı karşıya kaldılar.

Osmanlı ve Erken Arap Politikalarının Karşılaştırılması

Daha önce belirtildiği gibi en yakın paralel, Arapların Bizans Asya'sının çoğunu ve hem Bizans Afrika'sının hem de Sasani İran'ının kırk yıldan kısa bir süre içinde fethedilmesiydi. Zaman çizelgesi kabaca Osmanlı'nın Avrupa'ya yönelik atılımıyla eşleşirken, yedinci yüzyıldaki genişleme hem fethedilen topraklar hem de yönetimi altına alınan nüfus çeşitliliği açısından on dördüncü yüzyıldaki genişlemeyi geride bıraktı. Benzerlikler ve farklılıklar öğreticidir.

Fetihe giden her iki yol da, yeni mağlup edilenler arasındaki geçmiş anlaşmazlıklar ve anlaşmazlıklar tarafından döşendi. İlk Müslümanların iktidara gelmesinden yaklaşık yarım yüzyıl önce, Bizanslılar ve Sasaniler, Muhammed'in takipçilerinin fethettiği bölgelerde kanlı ve yıkıcı bir savaş yapmışlardı. Daha yüzyıllar boyunca, Bizans Hıristiyanlığı, İsa'nın doğasına dair yıkıcı bir bölgesel-teolojik iç savaşla harap edilmişti. Konstantinopolis'teki merkezi hükümet ile Mısır ve Suriye'deki (yani bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün ve İsrail/Filistin'den oluşan tarihi Suriye) eyalet halkları arasındaki teolojik anlaşmazlıklar, çevrenin kurabileceği sadakat bağlarını zayıflattı. çekirdeği hissettim. Hepsi Hıristiyan olmasına rağmen, bir yanda Mısır'daki Kıptiler ile Suriye'deki Yakubiler ile diğer yanda sözde Ortodokslar arasındaki bölünmeler o kadar büyüktü ki, Ortodoks olmayanların çoğu - İsrail'deki ilk kaostan sonra- o kadar büyüktü ki. askeri çatışma - Müslüman işgalcileri, Bizans teolojik baskısı altında katlandıkları zulümden kurtaranlar olarak neredeyse memnuniyetle karşılayabilirdi. Anlaşmazlığın siyasi doğası, Bizans İmparatorluğu'na sadık olan rakipleri Melkites (Krallar) tarafından Ortodoks'a verilen orijinal ismin sinyalini

veriyordu⁹. Devlete bağı bir dinin kusurları, Sasani hanedanının yenilgisinin Zerdüştlük'ün temel dayanağını ortadan kaldırdığı İran'da daha da açık bir şekilde ortaya çıktı. Bir kez bu kadar mahrum bırakılan Pers Zerdüştlüğü, yaklaşık üç yüzyıl içinde Pers İslamı haline geldi. Fethedilen ve din değiştiren ilk ülke burasıydı.

Mısır ve Suriye'nin yanı sıra eski Sasani Mezopotamya'sının İslamlaşması daha yavaş ilerledi. Çoğunluğun Müslümanlığa yöneldiği kesin nokta daha az açıktır, ancak bu İran'dan en az bir veya iki yüzyıl sonraydı. Açıkça görülüyor ki, bugün bile bu bölgeler, fetih zamanında var olandan daha fazla Hıristiyanlık çeşidi içeriyor ve bu nedenle Hıristiyan âleminin çoğunda yaygın olarak mevcut. Müslüman yönetimi, Hıristiyan yönetimine göre daha fazla Hıristiyan çeşitliliğini teşvik etti çünkü Müslüman yönetimi, önceden statüko kuralına bağı kalıyordu ve böylece bir Hıristiyan grubun diğerini ezmesini engelliyordu. Bu, teolojik bir derin dondurucu yarattı. Modern artış büyük ölçüde Osmanlı yetkililerinin Katolik ve Protestan misyonerliklerine yalnızca Hıristiyan kardeşlerini hedef aldıkları sürece izin verme ve dolayısıyla mezhep sayısını artırma konusundaki olağanüstü istekliliğinden kaynaklanmaktadır. Hıristiyanlığın teolojik çeşitleri yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmüş ve hatta büyümüş olsa da, tebliğcilerin sayısı azalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden ve Avrupa'daki sömürge ve yarı-sömürge yönetiminin sona ermesinden bu yana, Türkiye ve Arap dünyasındaki Hıristiyanların sayısı hızla azalıyor.

Yedinci yüzyıldaki Arap fetihlerinin ardından meydana gelen kültürel dönüşümler merak uyandırdı. İki paralel süreç iş başındaydı: İslamlaşma ve Araplaşma. Paradoksal olarak birlikte çalışmadılar. İslamlaşmayı kabul eden bölge olan İran, Araplaşmaya şiddetle direndi. Her ne kadar Fars dili, Zerdüştlük'ün aksine, Arap alfabesi ve dili tarafından dönüştürülmüş olsa da, fetih şokunu ve devlet himayesini kaybetmenin şokunu atlatarak, İslam öncesi gururlu mirasını korudu ve kendine özgü, devam eden yaratıcı kimliğini yeniden öne sürdü. İran'ın batısındaki Asya Araplaştırmayı kabul etti ancak İslamlaşmayı geciktirdi.

Kıptiler, Yakubiler ve Yahudiler Bizans'ın düşmanca ortamında uzun süre hayatta kaldıklarından, İslam devletinin nispeten iyi niyetli ihmali hoş bir rahatlama oldu. Abbasiler yönetimindeki Mezopotamya'daki Nasturiler ve diğer gayrimüslimler, sonunda Sasani statükosuna benzeyen bir şeye geri döndüler. Ancak Levant'taki Ortodokslar - İran'daki Zerdüştlükler gibi - devlet desteğini kaybetme gibi alışılmadık bir duruma sokuldu. Ancak onlardan farklı olarak, onların merkezi hiyerarşisi ve onu ayakta tutan Bizans devleti, her ne

⁹ Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire: ..., s. 7.

kadar çok zayıflamış ve düşman sınırının diğer tarafında olsa da hayatta kaldı. Bu çeşitli nedenlerden dolayı Mısır, Suriye ve Mezopotamya'daki gayrimüslimler İslamlaşmaya Zerdüştlerden daha uzun süre direnebildiler. İslam'a dönüş süreci yüzyıllar boyunca çok yavaş bir şekilde gerçekleşti.

Bunun tersine, bu orta ve batı bölgelerde Araplaşma, İslamlaşmadan çok daha hızlı ilerledi. İslam öncesi hakim diller Aramice, Kıpti ve Yunancaydı. Bizans yönetiminin geri çekilmesiyle birlikte, Makedon Helenizminin geniş kapsamlı mirasına rağmen Yunanlılar önemli desteğini kaybetti¹⁰. Aramice yaygın olarak konuşulmaya devam etti ve aynı zamanda Hıristiyanlar için dini bir ortam oluşturdu. Süryanice olarak da bilinen Hıristiyan Aramice, hem Yakubitler hem de Nasturiler için İncil'in, tefsirlerin ve ayinlerin diliydi. Aramice, Yahudilerin de ortak diliydi. Ayinlerin çoğunda ve halka açık kutsal metinlerin okunmasında İbraniceyi kullanmalarına rağmen, Aramice onu açıklamak ve yorumlamak için temel dil haline geldi. Mısır'da dilsel ayrımlar farklıydı. Eski Mısır dilinden türetilen Kıpti, hem lingua franca hem de lingua sacra idi. Sekizinci yüzyıla gelindiğinde tüm bu bölgelerde Arapça yönetim dili haline geldi. Daha önce olmasa da dokuzuncu yüzyılda yönetim dili herkesin ortak dili haline geldi. Daha sonra önceden var olan diller yalnızca uzak yerleşimlerde ve linguae sacrae olarak varlığını sürdürdü. Arapçanın kabulü ile İslam'a daha yavaş geçiş arasındaki fark neden?

Cevaplar birden fazlaydı. Bu yeni devletin gayrimüslim tebaası, işlerini yürütebilmek için en azından devletin dili hakkında işe yarar bir bilgi edinmek zorundaydı. Yakın akraba Aramice konuşanlar için (Kıpti dilinin aksine) bu geçiş zor olmadı. Arapça, daha önce dilsel olarak bölünmüş olan geniş bir bölgede giderek paylaşılan bir dil haline geldikçe, giderek daha geniş ticari ve kültürel alışverişe yönelik faydası onu daha da çekici hale getirdi. Müslüman Araplar için Kur'an'ın dili olarak Arapça öğrenmek pratikte bir kutsallıktı. Bunun iki çelişkili sonucu oldu. Bir yandan, gayrimüslimler için bu mezhepçi etiket onu potansiyel olarak daha az çekici hale getiriyordu. Öte yandan pratik bir gelişme olarak Arapların Arapçaya olan bağlılığı, dilin yayılmasını yoğunlaştırdı. Sonunda bu genel bağlılık zafer kazandı ve Hıristiyanları ve Yahudileri, kutsal kitabını benimsemeden Arapçayı benimsemeye teşvik etti. İslam ile karşılaştırıldığında, Hıristiyanlık dilsel olarak karışıktır¹¹.

Evanjelik bir inanç olarak onun güçlü yanlarından biri, Hıristiyan sözünün hakikatinin

¹⁰ Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire: ..., s. 8.

¹¹ Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire: ..., s. 9.

herhangi bir dilde ifade edilebilmesidir. Sonuç olarak Hıristiyanların bir dilden diğerine geçme konusunda dini bir itirazları yoktu.

Arapçanın İran'a yayılmaması daha da şaşırtıcıdır. Bunu sürdürecektir ne bir devlet ne de bir din varken Fars neden hayatta kaldı? Paradoksal olarak dilin güçlü yanı bu zayıflıklar olabilir. İslam öncesi İran'ın başlarının kesilmesi o kadar hızlı ve tamdi ki, iskelet çerçevesi sağlam kalmıştı. Bizans bürokratlarının kayıp topraklarındaki seçeneklerinin (geri çekilen ordularıyla birlikte kaçmak) aksine, Sasani bürokratlarının kalmaktan başka seçeneği yoktu. Muazzam bir bölgeye yayılan fatihler için en basit karar, bu çerçeveyi olduğu gibi bırakmak, yeni bir liderlik kurmak ve mevcut yönetimi Arap Müslüman cılasıyla kaplamaktır. İranlı ileri gelenler ve yöneticiler İslam'ı seçtikten sonra, onları değiştirmek için daha da az neden vardı. Yani İslamlaşma bir anlamda Araplaşmanın altını oydu. Sonuç olarak Farsça, başlangıçta yazı dili olarak ortadan kaybolursa bile, günlük yönetim dili olarak varlığını sürdürdü¹².

Coğrafya aynı zamanda Araplaşmanın modelini de belirledi. Arabistan ile kuzeyi ve batısı arasındaki deniz ve kara sınırları kolaylıkla geçilebilmektedir. Hiçbir engelleyici dağ sırası veya geçilmez çöller halkların hareketini engellemez. Hicaz ve Necd Araplarının önemli sayılarda yeni fethedilen diyarın orta ve batı topraklarına göç etmesi nispeten kolaydı. Bu tür nüfus hareketleri, muzaffer orduların ve halifelerin tarihlerinde göz ardı edilme eğilimindedir, ancak onlar da aynı derecede önemli bir iz bırakırlar. Yüzyıllar sonra, Osmanlılar iktidara gelmeden önce Anadolu'nun İslamlaşmasına ve Türkleşmesine yardımcı olan şey tam da bu kadar uzun süreli göç oldu. Arap Yarımadası'nın kuzeydoğusundaki coğrafya diğer kanatlarından çok farklıydı. Mezopotamya'nın doğusundaki Zagros Dağları, İran'ın kalbine büyük ölçekli Arap göçünü engelledi. Böyle bir akına açık olan tek bölge, bu dağların güneyi, şimdi Khuzistan olarak bilinen Arap/Bas Körfezi kıyısıydı. Bugün İran İslam Cumhuriyeti'nin Arapların çoğunlukta olduğu tek bölgesi burası.

İlk iki unsurun önemine rağmen, İran'ın imparatorluk geçmişini kendine özgü edebi aktarımı, burada Araplaştırmanın başarısızlığının en önemli tek açıklaması olabilir. İran, İslam medeniyeti için Yunanistan'ın Roma İmparatorluğu için olduğundan çok daha önemliydi. Pers mirası iki ana biçime büründü: yalnızca edebi değil, aynı zamanda imparatorluk bürokratik olarak da. İkincisi zaten belirtilmişti. Bunlardan ilki, Fars kimliğini Kıpti veya Aramice'den farklı şekilde şekillendiren bir edebiyat geleneği nedeniyle İslamlaşmadan sağ çıkabilen kahramanca imparatorluk kuruluş mitleri külliyatıyla ifade

¹² Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire:..., s. 9.

edilmişti. Arap İslamı, Kıptileri ve Aramice konuşanları fethettiğinde, onların kadim atalarının imparatorluk başarıları yüzyıllar süren Bizans ve Hıristiyanlık tarafından silinmişti. Edebi dürtüleri dini bir yön aldığından, Firavun veya Mezopotamya imparatorluk miraslarının çok azını korudular. Arap fethinden hemen önce, Sasani hanedanı hâlâ gelişen bir epik şiir ve hikaye geleneğini koruyordu; bu geleneğin ölümünden sonra da antik dünyanın diğer destanları gibi hem sözlü hem de yazılı olarak varlığını sürdürüyordu. Bu miras, fetihlerden ve dini dönüşümden daha uzun süre dayanacak ve onuncu yüzyılın sonunda, ulusal mirasın büyük canlandırıcısı Firdevsi tarafından bestelenen İran ulusal destanı Şehname'nin 60.000 beyti aracılığıyla yeniden ortaya çıkacak kadar dayanıklı ve yeniydi. Bu canlanma o kadar güçlüydü ki, Farsça'nın Müslüman Yakın Doğu ve Güney Asya'da güzel harfler ve imparatorluk methiyeleri için bir araç haline gelmesini sağladı. Firdevsi'nin yaratılmasına katkıda bulunduğu edebi dil, İslam öncesi Farsçadan farklıydı. Çivi yazısı değil Arap alfabesiyle yazılmıştır. Şiddetli Fars kültürel gururuna rağmen Firdevsi, onuncu yüzyıla gelindiğinde yerleşmiş olan yüzlerce Arabizmden kaçınmadı.

Yedinci ve onuncu yüzyıllar arasında Muhammed, onun en yakın halefleri ve ardından Emevi ve Abbasi Halifeleri, kendi yönetimleri altındaki gayrimüslim gruplara yönelik muameleye ilişkin bir dizi klasik norm oluşturdular¹³. Ancak bu biçimlendirici yüzyıllarda bile normlar tekdüze değildi ve uygulamaları tutarsızdı. Buna göre, bir bütün olarak İslam geleneği Hıristiyanları, Yahudileri ve diğer gayrimüslimleri devlete tabi kılan geniş bir ilkeler dizisi sunarken, bu ilkelerin uygulanması kolaylıkla gelişti.

Orta Asya Faktörü

Klasik İslam devletinin oluşumundan sonra ve Osmanlıların yükselişinden önce, Orta Asya bozkır sınırından gelen istilalar, Yakın Doğu'yu ve tüm İslam dünyasını dönüştürdü ve yeniden canlandırdı. İstilalar iki paralel fakat radikal biçimde farklı biçimler aldı. İlki o kadar yavaş yavaş ve başlangıçta o kadar küçük ölçekte ilerledi ki, hemen bir istila olarak algılanmadı. İkincisi, neredeyse hızlı, ezici ve hayranlık uyandıran askeri gücün simgesi haline geldi. Her ikisi de aynı bölgeden çıkıp aynı bölgeye nüfuz etmiş olmalarına rağmen birbirlerinden bağımsız olarak ilerlediler. Bunlardan ilki, dokuzuncu yüzyıldan onuncu yüzyılın başlarına kadar Türklerin Orta Asya ve Kafkaslardan Yakın Doğu'ya kademeli olarak hareketi ile başladı. Arap kroniklerinde kaydedilen ilk Türkler, Abbasi halifesinin sarayına

¹³ Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire:..., s. 10.

paralı askerler olarak geldiler. Dinin merkezindeki misyonerlerle temas kurdukça, çeşitli dini miraslara sahip bu Orta Asyalı göçmenlerin giderek daha fazlası İslam'a geçti. On birinci yüzyılın ortalarına gelindiğinde artan sayıları ve askeri yetenekleri, Batı Asya'nın çoğunu kontrol eden bir hanedan olan Selçukluların oluşmasına yol açtı. Daha önce de belirtildiği gibi, Türkler Türkiye'den gelmediğinden, Bizans Anadolu'sunu 1071'de Türk nüfuzuna açtılar; Türkler Türkiye'ye geldi¹⁴.

Diğer istilacılar ise Moğollardı. Kültürel ve coğrafi olarak akraba olmalarına rağmen Türkler ve Moğollar ayrı ve farklı gruplardı. Türkler bu ikinci işgalin hem kurbanı hem de nihai yararlanıcısıydı. 1255'te Asya'yı geçip İran'ı ele geçiren Moğollar, Anadolu'yu işgal ederek Selçuklu Türk yönetiminin son karakolunu da yok etti. Üç yıl sonra Mezopotamya'yı fethettiler, Bağdat'ı yağmaladılar ve Selçukluların önceki yüzyıllarda sürdürdüğü bir kurum olan Abbasi Halifeliğine son verdiler. Moğollar, İslami devamlılık ve birliğin bu sembolünü yok ederek, Yakın Doğu'da bir siyasi-dini liderlik boşluğu bıraktılar. Ordularının her şeyi yenen gücünü ortaya koyarak, Türkler dahil tüm Orta Asya halklarının siyasi ve askeri prestijini yükselttiler.

Üç yüzyıl içinde Osmanlı hanedanı diğer Orta Asyalı işgalcinin askeri başarısını taklit etti ve iktidar boşluğunu doldurdu. Onları, Moğolların ardından ortaya çıkan üç yeni güçlü İslam imparatorluğu arasında en başarılı olanıydı. Hanedan, 1300'den 1924'e kadar en uzun süre varlığını sürdürmüş ve en parlak döneminde, Orta Avrupa'dan Hint Okyanusu'na ve Fas'tan İran sınırlarına kadar en geniş topraklara hükmetmişti¹⁵. Doğudaki rakibi Safevi İmparatorluğu 1501'de iktidara geldi ve nihayet 1736'da sona erdi. En büyük haliyle, hakimiyeti, mevcut Azerbaycan Cumhuriyeti'nin de eklenmesiyle kabaca mevcut İran İslam Cumhuriyeti'ne eşdeğerdi. ve Batı Afganistan'ın bazı kısımları. Daha doğuda, 1526'dan 1757'ye kadar hüküm süren Babürler vardı, ancak hanedandan hayatta kalan son kişi, 1857'ye kadar Delhi'deki eski surlarla sınırlıyken bile iktidar iddiasını kaybetmedi. Babürler, Hindistan'ın neredeyse tüm alt kıtasını, günümüzün Karnataka'sına kadar güneyde kontrol ediyordu.

Her üçü de yalnızca eskiden Moğol kontrolündeki topraklarda ortaya çıkmakla kalmadı, aynı zamanda Moğol mirasına da çok şey borçluydu; en açık şekilde Babürler, isimlerinden de anlaşılacağı gibi, aslında Cengiz Han'ın soyundan geliyorlardı. Osmanlılar,

¹⁴ Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire:..., s. 11.

¹⁵ Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire:..., s. 11.

soybilimsel yaratıcılıklarına rağmen (bir noktada Peygamber Muhammed'in soyundan geldiklerini iddia ediyorlardı) böyle bir soy iddiasında bulunmuyorlardı. Ancak onların en yakın ve en uzun ömürlü Müslüman müttefiki Kırım Giray Hanlığı, o büyük Moğol hanın çizgisindeydi. Osmanlı hanedanı onlarla evlilik ittifakları yaptı. Bir rivayete göre Osmanlı soyu tükenecek olursa veraset Giray Hanlarına kalacaktı. Bu Sünni hanedanların aksine Şii Safeviler bu tür iddialardan kaçındılar. Meşruiyetleri Muhammed'in damadı ve kuzeni Ali ile doğrudan bağlantılarına bağlı olduğundan başka seçenekleri yoktu. Yine de onlar bile Orta Asya'daki pagan sürülerinin dönüştürücü etkisini yansıtan politikalar izlediler.

Moğollar Avrasya'nın çoğunu fethettiğinde onlar Müslüman değillerdi, ancak yarım yüzyıl içinde İslam dünyasındaki hanedan torunlarının tamamı Müslüman oldu. Budist, Nasturi, animist ve Öteki'den İslam'a geçiş yaparken, miraslarının çoğunu hâlâ koruyorlardı. Böylece Moğollar, tebaaları olan gayrimüslimleri ele almada yeni araçlar geliştirerek klasik İslami zimmet palimpsestine başka bir katman daha eklediler. Sonuç, kendi yönetimleri altındaki farklı topluluklara yönelik, İslami hukuk geleneğinin önerdiğinden çok daha değişken ve acımasızca pragmatik bir politikaydı. Böyle bir ayrılma, etkilenen konuların yararına olabilir veya olmayabilir. En ünlüsü, Nestorian Hıristiyanlığının Moğollar sayesinde yükselip düşmesidir. Bağdat'ı yağmalayan Cengiz Han'ın torunu Hülagu Han'ın hem annesi hem de en sevdiği eşi Nasturilerdi. Rejimin desteklediği bu Hıristiyanlar, Moğol diyarında başarılı bir şekilde müjdeyi yaydılar, Doğu Asya'nın uzak bölgelerine kadar ulaştılar; coğrafi büyüklük, zenginlik, sayı ve nüfuz açısından Latin Hıristiyanlığına rakip oldular. Bununla birlikte, Moğolların Yakın Doğu'da siyasi motivasyonla din değiştirmesi ve bunun sonucunda ayrıcalıklı konumlarının ellerinden alınmasından sonra, Nasturilere zulmedildi ve kilise büyük ölçüde Mezopotamya nehri vadisinin durgun sularında hapsedildi.

Bu acımasız pragmatizm - değişen derecelerde - Moğol sonrası üç imparatorluğun her birinin karşılaştıkları büyük zorlukları çözmek için izledikleri tepkileri şekillendirdi¹⁶.

Her biri dini açıdan kendilerinden farklı olan bir çoğunluk nüfusuyla karşı karşıyaydı. Daha önce de vurgulandığı gibi Sünni Osmanlı hanedanının ilk imparatorluğu ezici bir çoğunlukla Hıristiyandı. Sünni Babür hanedanı, güneyde çoğunluğu oluşturan önemli bir Hindu nüfusunu yönetiyordu. Hindu hakimiyeti, Babürlerin sınırlarını Karnataka'nın ötesine asla daha güneye doğru ilerletmemesinin nedenlerinden biriydi. Şii Safeviler, Şiiilerin azınlıkta olduğu, inanılmaz Müslüman dini çeşitliliğe sahip İran'da iktidara geldi. Sonuç

¹⁶ Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire:..., s. 12.

olarak üç farklı çözüm ortaya çıktı. Osmanlılar, Hıristiyan elitlerin benimsenmesi, böl ve yönet ve potansiyel muhaliflerin zorla asimilasyonunun bir karışımını izledi. Babür yöneticileri, bazı dikkate değer istisnalar dışında, İslami dini yaşamın en şekillendirilebilir unsuru olan Sufi kardeşlik tarikatlarının kisvesi altında Hindu-Müslüman senkretizminin son derece heterodoks himayesini sürdürürken, Hindu elitlerini de kendi bünyesine almaya çalıştılar. , organize mistisizm. Diğer ikisiyle karşılaştırıldığında Safeviler yine tuhaf bir adamdı. Tek başlarına çok az sayıda gayrimüslimleri yönetiyorlardı. Zimme ilkesi, rakip Müslüman mezheplere yönelik muamele konusunda herhangi bir denetim sunmadığından, tüm Müslüman tebaasını kendi Şii İslam biçimine dönüştürmeye zorlamak için istisnai bir saldırgan zulüm ve propaganda politikası izlemekte özgürdüler. O kadar başarılı oldular ki, dünyadaki tek önemli Şii hakimiyetindeki devleti, İran İslam Cumhuriyeti olarak varlığını sürdüren kendine özgü bir kimliği yarattılar. Diğer iki imparatorlukta zimme prensibi onların politikalarına belirli bir kısıtlama getiriyordu. Yine de her ikisinde de, hem o hem de temel Sünni Müslüman gelenekleri devletin ihtiyaçlarını karşılamak için kırılma noktasını aşmıştı.

Osmanlı Kökenleri ve Hıristiyan Etkisi

Osmanlı örneğinde bu temel gerçekler, ilk iki yüzyıl boyunca egemen olan Hıristiyan çoğunluğu göz ardı eden tarihyazımı yaklaşımı tarafından gizlenmiştir. Osmanlı saray vakanüvisleri ve yirminci yüzyılın başlarındaki en etkili Avrupalı akademisyenler, Osmanlıları Hıristiyanlıkla olan sınırında İslam'ı yaymaya ve tanıtmaya adanmış bir gazi devleti olarak ilan ettiler. Bu yorum gazayı cihatla eş anlamlı olarak ele alır. Aslında cihat ne anlama gelirse gelsin, gazadan farklı bir değer taşır. Her ne kadar İslam uğruna yapılan kutsal savaş anlamına gelse de daha genel anlamda ganimet uğruna yapılan baskın anlamına da sahiptir. Bu anlam, hem İngilizce hem de Fransızca'da bulunan ve sıklıkla Fas ve Cezayir'deki yerel yağmacılığı tanımlamak için kullanılan, etimolojik olarak ilişkili razzia'da varlığını sürdürmektedir. Son zamanlardaki bilim insanları, Osmanlı devletinin yükselişine ilişkin basit bir alternatif açıklama oluşturmadan, orijinal gaza tezine meydan okudu. Muhtemelen en iyisi budur. Devlet oluşumu sürecinin karmaşıklığı ve kanıtların azlığı göz önüne alındığında, basit bir alternatif var olamaz ve farklı hipotezleri aynı anda düşünmek en iyisi olacaktır¹⁷. Pek çok alternatiften biri gazi tezini tersine çevirdi. Yetmiş yılı aşkın bir süre önce, üretken Romen tarihçi ve milliyetçi politikacı Nicolae Iorga, Bizans imparatorluğunun anıtsal tarihine yarı

¹⁷ Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire:..., s. 13.

mersiye niteliğinde bir dipnot olarak Byzance après Byzance (1848) adlı kısa bir makale yayınladı. Temel argümanı, Bizans'ın kültürel ve politik bir gerçeklik olarak Osmanlı kontrolündeki Moldavya ve Eflak Prenslığı aracılığıyla hayatta kaldığını ileri sürüyordu. Osmanlılar, normalde Konstantinopolis'in zengin Rum Ortodoks aileleri arasından seçilen hükümdarlarını atadı. Daha genel anlamda, Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok Bizans geleneğinin devamını temsil ettiğini ve bu miras olmadan tam olarak anlaşılamayacağını savundu. Bu iddiayı ilk ortaya atan Iorga değildi. Aslına bakılırsa bu, Osmanlı tarafından atanan Boğdanlı ve Eflaklı kültürel ve siyasi liderlerin ileri sürdüğü ve biraz da olsa doğruluk payı ile Bizans aristokrasisinin torunları olduklarını ileri süren argümanlar deposunun bir parçasıydı. Iorga'nın ifade ettiği bilimsel argüman kisvesi altında ortaya çıkması birkaç yüzyıl aldı. Bazı Rumen milliyetçileri ve tarihçileri için Bizans ve Roma İmparatorluğu ile olan bağ, Romanya'nın kökenine ilişkin kuruluş efsanesi açısından hayati öneme sahipti. Romanya'dan Romanya'ya geçiş sürecini destekledi; yani, Bizans'ın Araplaştırılmış adı olan Rum topraklarından ve onun çeşitli bölgelerine ve hangi kimliğe sahip olursa olsun (Müslüman veya Hıristiyan, Türk veya Fars, hatta Yunan) sakinlerine, Roma ülkesine kadar.

Her ne kadar Rumenler bir tür Yunan-Türk kat mülkiyeti iddiasında en ısrarcı olanlar arasında olsalar da, Rumlar bile başlangıçta bunun bir biçimini kabul ediyordu. Bizans ve hatta Helen bilincinin Osmanlıca devamlılığını öne süren ilk kişilerden biri, Konstantinopolis Fatihî Mehmed'in on beşinci yüzyılda yaşayan Yunan biyografi yazarı Gökçeada'lı Kritovoulos'tur. Elbette onun son derece övgü dolu çalışması, samimi ve doğru bir değerlendirmeden ziyade, yalan da olsa başarılı bir iş başvurusu olarak görülmelidir. El yazmasının kendisi, Topkapı Sarayı Arşivleri'nde yer alan tek bir nüsha halinde varlığını sürdürmüş ve on dokuzuncu yüzyıla kadar pek fazla dikkat çekmemiştir. Bugünkü içeriği hakkındaki bilgiler yirminci yüzyıl Romanya bilimine çok şey borçludur. Açıkçası yaratılışı ve yayılması ilgili taraflara bağlıydı. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nu klasik terimlerle tahayyül etme çabası sadece ara sıra Yunanlarla sınırlı değildi. Daha önce de belirtildiği gibi Osmanlılar, özellikle en iddialı hükümdarlıkları sırasında kendilerini Büyük İskender'in ve tüm Roma'nın imparatorluk geleneklerinin haklı mirasçıları olarak görüyorlardı. İlk Roma Hıristiyan İmparatoru Konstantin'i açıkça tanımasına rağmen, başkentlerine diğer isimlerin yanı sıra Konstantinopolis (veya bunun bir çeşitlemesi) adını vermekten memnunlardı. İstanbul'un tutarlı bir şekilde benimsenmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi merkezini doğuya, Ankara'ya taşımasının ardından herhangi bir şeyin başkenti olmaktan çıktığı 1924

yılına kadar gerçekleşmedi¹⁸.

Hem coğrafi hem de ideolojik olarak Osmanlılar, İslam imparatorlukları arasında en Avrupalı olanıdır. Ancak Hıristiyan-Müslüman demografik dengesini kesin olarak değiştiren Arap topraklarının fethi için Osmanlı İmparatorluğu, İmparator'un yönetimi altında Babür Hindistan'ında ilan edilen Hindu-Müslüman-Sufi sentezine benzer şekilde bir tür Müslüman-Hıristiyan dini senkretizmini benimsemiş olabilir.

Iorga'nın yorumu Bizans etkisini abartmış olsa da, tamamen göz ardı edilmemelidir. Bizans örneği kesinlikle Osmanlıların yararlandığı miraslardan biriydi. Diğer Balkan tarihçileri tarafından dile getirilen neredeyse zıt görüş, Osmanlı devletinin Müslüman teokrasisi olduğu iddiasıdır. Bu terim, kelimenin tam anlamıyla, hükümdarı tanrı olan ve ilahi olarak vahyedilen kanunları bir rahip düzeni tarafından yönetilen bir hükümeti tanımlar. Onun benimsenmesi Osmanlı ve İslam gerçeklerini göz ardı etmektedir. Bazıları bu terimi, Osmanlıların bu toplulukları yönetmek için neden Hıristiyan ve Yahudi dini kurumlarına yöneldiğini açıklamak için kullandı. Aslında bunu tutarlı bir şekilde yapmadılar. Ancak bunu yaptıklarında, sadece en pratik yolu ve kökleri eski yakın doğu imparatorluk uygulamalarına dayanan Müslüman emsalini takip ediyorlardı. Siyasi ve askeri yapıların çöküşünden sonra hayatta kalan tek kurum dini liderlik oldu. Dahası, Dördüncü Haçlı Seferi sırasında Latin Kilisesi'nin Ortodoksluğa haince muamelesi, Doğu Kilisesi'ni Osmanlı politikası için özellikle çekici bir araç haline getirdi; çünkü Latinlerden gelecek yeni bir Haçlı Seferi tehlikesine karşı kendilerini beşinci kol olarak sunmaları pek mümkün değildi.

Otuz yıl önce, bu makaleler ilk kez yayınlanmadan önce, geleneksel yorum, Osmanlı yönetimi altında Hıristiyan ve Yahudi cemaat otoritelerinin işlediği çerçevenin millet sistemi olduğunu ileri sürüyordu. Millet, başlangıçta din tarafından tanımlanan bir topluluk anlamına gelen bir terimdi. Modern Türkçede millet anlamına gelmiştir. Bu eski görüşe göre, 1453'te Konstantinopolis'in fethinden sonra Sultan II. Mehmed, Latin Batı ile yakınlaşmaya karşı çıkmasıyla tanınan bir keşişi Konstantinopolis patrikliği olarak atadı ve onu ve haleflerini tüm Ortodoks inançlıların itibari liderleri yaptı. İmparatorlukta, Mehmed'in patriğe ve kilisesine, cemaatine mali ve hukuki özerklik sağlayan bir dizi ayrıcalık tanıdığı biliniyordu. Merkezi hükümete yapılan vergi ödemeleri kilise aracılığıyla yapılacaktı. Buna karşılık devlet de patriğin otoritesini destekliyordu. Ermeniler ve Yahudilerle de benzer anlaşmaların yapıldığı

¹⁸ Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire:..., s. 14.

söylendi¹⁹.

Sonuç

Bu ciltte sunulan bölümler (Benjamin Braude tarafından yazılan 3. Bölüm, Kevork Bardakjian tarafından yazılan 4. Bölüm ve Joseph Hacker tarafından yazılan 5. Bölüm) ve bunların sonuçlarını genişleten ve değiştiren sonraki yayınların ardından, bu düzenlemelere ilişkin iddiaların artık abartılı olduğu değerlendirilmektedir. İmparatorluğun mahkeme sistemi kayıtları üzerinde yapılan kapsamlı araştırmalar görüşümüzü daha da derinleştirdi ve sözde Müslüman mahkemelerinin sadece Müslümanlar tarafından değil, herkes tarafından istihdam edilen bir adli kurum olarak işlev gördüğünü tespit etti. Hıristiyanlar ve Yahudiler için yasal özerklik ve yasal kurumlar mevcuttu, ancak çoğunlukla işlerini şeriat mahkemelerine götürmeyi tercih ediyorlardı. Ne yazık ki, gayrimüslim mahkemelere ilişkin belgeler daha az olduğundan, bir sistemin diğerine göre göreceli popülerliğini tespit etmek imkansız olabilir. Bununla birlikte, pratik açıdan hukuki özerkliğin pek fazla pratik sonucu olmayabilir.

Osmanlı'nın gayrimüslimlere yönelik politikası, tek tip bir sistemden ziyade, büyük dini toplulukların her birine bir dereceye kadar yasal özerklik ve otorite sağlayan, zamana ve yere göre değişen bir dizi düzenleme olarak daha doğru bir şekilde tanımlanabilir. Sadece geçici olmasa da, yerel ihtiyaçlara yanıt verdi ve buna göre değişkenlik gösterdi. Gerçek liderlik - laik veya dini, resmi veya gayri resmi - farklılık gösteriyordu. Komünal özerkliğin imparatorluk çapında olup olmadığı da farklılık gösteriyordu. Bu toplumsal düzenlemelerin fiili işleyişi ne olursa olsun, son otuz yıldır yapılan tartışmaların çoğu, Osmanlıların 1453'te gayrimüslimleri yönetmeye başlamadığı şeklindeki temel gerçeği küçümsedi. Aslında bunu neredeyse 150 yıl boyunca yapmışlardı. Konstantinopolis'i fethetmeden yıllar önce. Uzun zamandır imrenilen bu ödülü nihayet ele geçirdiklerinde, önceki politikalarını Patrikhane'nin kontrolünün yarattığı yeni durumla birleştirmek zorunda kaldılar. Fetih öncesi ve sonrası süreklilik ve süreksizliklerin incelenmesi, devlet ile gayrimüslimlerin nasıl etkileşimde bulunduğunu incelemenin en iyi yolunu sunmaktadır.

Kaynaklar

Benjamin Braude, "The Jews of Trieste and the Levant Trade in the Eighteenth Century," in G. Todeschini and Pier Cesare Ioly Zorattini, ed., *Il mondo ebraico: Gli ebrei dell' Italia nord-orientale e Impero asburgico dal Medioevo all'Eta contemporanea*, Pordenone, Italy,

¹⁹ Braude, Christians and Jews in the Ottoman Empire:..., s. 15.

1991, p. 335.

Richard Clogg, ed. and tr., *The Movement for Greek Independence, 1770– 1821*, London, 1976, p. 29.

Joseph Emin, *Life and Adventures of Emin Joseph Emin, written by Himself*, second edition, ed. Amy Apar, Calcutta, 1918, pp. 139–146.

Benjamin Braude, “Christians, Jews, and the Myth of Turkish Commercial Incompetence,” *Relazioni economiche tra Europa e mondo islamico. Secc. XIII- XVIII*, Fondazione Istituto Internazionale Di Storia Economica “F. Datini” Prato, Serie II, Atti delle “Settiman di Studi” e altri Convegno 38, ed. Simonetta Cavociocchi, Prato, 2007, pp. 219–239.

Cevdet Paşa, *Tezahir*, Cavid Baysun, ed., Ankara, 1963, vol. 3, pp. 236–237.

Bernard Lewis, “Ali Pasha on Nationalism,” *Middle Eastern Studies*, 10 (1977), p. 77.

Ahmad, F., Unionist Relations with Greek, Armenian, and Jewish Communities of the Ottoman Empire, 1908-1914. In B. L. (eds.), *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society* (pp. 425-428). New York(1982): Holmes and Meier Pub.

Basyar, Hamdan, Religious Live in Türkiye during Kemal’s Secularism. Interview with Angel Damayanti, University of Indonesia, Depok, 29 May 2023).

Berger, P., Religion and Global Civil Society. In M. J. (Ed.), *Religion in Global Civil Society* (pp. 11-22). Oxford: Oxford University Press (2005).

Beylunioğlu, A. M., Freedom of Religion and Non-Muslim Minorities in Turkey. *Turkish Policy Quarterly*, 139-147, (2015).

Blaikie, N., *Designing Social Research: The Logic of Anticipation*. Cambridge: Polity Press (2010).

Daver, Büllent., Secularism in Turkey, in. Ankara University SBF Dergisi, 43 (01), (1988).